

معارف نظری قرآن در تبیین الگوهای مصرف

دکتر سید محمد تقی حسینی، استادیار گروه اقتصاد اسلامی، دانشگاه سنجان طیبی ■

کارشناس ارشد مدیریت و پژوهشگر حبیبه محمودی ■

■ چکیده :

را نیز معلوم می نماید.

■ کلید واژگان:

قرآن کریم ، مصرف ، الگوهای مصرف ، منابع ، بهینه سازی .

■ مقدمه :

سرچشمه زلال هدایت، قرآن کریم، اقتصاد رابه سوی روشهاو الگوهای هدایت می کند که توسط آن بتوانیم از نعمت های الهی بهره برده، زیرا راه تامین سعادت و خوشبختی واقعی انسان در سایه ی تقید به اسلام ناب و داشتن سلامت در امور اقتصادی و بهره مندی صحیح از نعمت ها است. از سوی دیگر، ماموریت و مسئولیت انسان برای حفظ و بازسازی زمین و خلیفه بودن انسان، سبب می شود که مباحث اقتصاد و کیفیت زندگی اقتصادی به تصریح حدود و ثغور آدمی را معین سازد. در این میان مبانی نظری مصرف کردن و چگونگی و میزان مصرف کردن و کیفیت و کمیت آن

اسلام به عنوان کامل ترین دین آسمانی که راهنمای زندگی، و هدایت گر انسان است. مجموعه ی قواعد و رهیافت‌هایی در همه ی عرصه های حیات برای زندگی طیبه انسانی دارد. به همین جهت کیفیت اقتصاد و سلامت اقتصادی فرد و جامعه به وضوح و مبسوط در قرآن آمده است. این هنجارها و آموزه های فرهنگی و اجتماعی است که در شکل گیری و جهت دهی میزان مصرف گرایی جامعه نقش اساسی ایفا می کند. رفتارهای مصرف گرایی اصولاً جنبه تقلیدی به خود می گیرد و بسیار ساده تر از رفتارهای تولید گرایی ساختار می یابد. پس در حقیقت ارزش ها و هنجارهای جامعه هستند که تعیین کننده میزان مصرف گرایی و سمت و سوی آن است. فلذا برای القای فرهنگ صحیح مصرف در جامعه باید به سرچشمه های زلال و جامعی مراجعه کرد که ضمن تشریح ساده و رسای موضوع، اثرات و عواقب سوء مدیریت و سوء رفتارها در این زمینه

در قرآن مورد توجه قرار گرفته است. با شناخت و دستیابی به این دستورات می توانیم امید داشته باشیم که در آموزش ها و در حرکت‌های اصلاحی به اقتصاد سالم دست یابیم.

برخی از پیامبران الهی چون حضرت شعیب(ع) و حضرت یوسف ماموریت داشتند تا به تصحیح و اصلاح روابط اقتصادی جامعه هم پای اصلاح اعتقادات مردمان بپردازند و حتی برای هدایت و اصلاح الگوهای اقتصادی خود زمام مدیریت اقتصادی را در دست گیرند.^۲ در این ارتباط جمع میان دنیا و آخرت و مطلوبیت آن در نگاه اقتصادی اسلام خود نکته ای است که بدان اشاره^۳ و همچنین بکارگیری ابزارهای اقتصادی برای تحصیل امور معنوی و آخرتی را مطرح نموده ایم.^۴

■ مصرف :

اعتدال در مصرف سفارش و برنامه قرآن است اما افراط و تفریط از این برنامه ی مشخص بشدت مورد مذمت و نکوهش قرار گرفته است. مصرف یا برای خود شخص (خوارک، پوشاک و ...) است که ساده ترین مصادیق مصرف در خوردن و آشامیدن است. قرآن کریم در این باره می فرماید :

(فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ)

« پس آدمی در طعام خود بنگرد»^۵.

این جمله نشان از این دارد که دین اسلام برای بهینه بودن مصرف و مدیریت صحیح آن در همه موارد دیگر نیز توجه مخصوص داشته و خواسته است انسان با استفاده از جزئی از موضوع به اهمیت درک کل موضوع رهنمون شود. در تایید این موضوع به نمونه هایی از آیات اشاره می شود:

(يا ايها الذين آمنوا لا تحرموا طيبات ما اهل الله لكم ولا تعتدوا ان الله لا

يحب المعتدين * و كلوا مما رزقكم الله حلالا طيبا و اتقوا الله الذی انتم به مومنون)؛

ای کسانی که ایمان آورده اید ، چیزهای پاکیزه ای را که خدا بر شما حلال کرده است ، حرام نکنید و از حد در مگذرید ، که خدا تجاوزکنندگان از حد را دوست ندارد . از چیزهای حلال و پاکیزه ای که خدا به شما روزی داده است بخورید و از خدایی که به او ایمان آورده اید بترسید

اسلام به صراحت حق استفاده از منابع طبیعی و مواهب را به انسان می دهد و در عین حال حیطة او را معین می نماید :

(يا ايها الناس كلوا مما فى الارض
حلالا طيبا...)

ای مردم ، از آن چیزهای حلال و پاکیزه که در زمین است بخورید .

به صراحت روشن است که بر طبق این آیه امکان استفاده از نعمات و مصرف آن برای انسان جایز شمرده می شود و حیطة آن تعریف می گردد. در واقع به صراحت بیان می نماید که باید حیطة حلال و پاکیزه از غیر آن معلوم گردد . با این وصف سوالی که در اینجا به ذهن متبادر می شود این است که حلال و پاکیزه کدام است و چه معنا است ؟ جواب این سوال قطع یقین در قرآن آمده است و موارد مصرف از موارد غیر قابل مصرف جدا شده است .

■ مصادیقی از مصرف سوء

■ الف) مصرف مال در فساد و طغیان:

متأسفانه وقتی رفاه و ثروت در دست افراد ناشایست قرار می گیرد، افراد دست به طغیان و فساد زده ، و در نهایت خسران را برای خود و جامعه به ارمغان می آورند. در تعریف و تشریح این موضوع مفاهیم و مصادیقی در قرآن آمده است که وضعیت افراد فاسد که توان استفاده صحیح و مصرف بهینه را نداشته اند بیان

(و فرعون ذی الاورثه * الذین
طفوا فی البلاد * فاکثروا فیه
الفساد) :

قوم فرعون آن دارنده امکانات * و
استحکامات قوی در بلاد طغیان کردند *
و در آنها به فساد پرداختند .^۱

این آیه مصداق حکومتی است که الگوها
و رفتارهای مناسب جهت تخصیص مصرف و
استفاده از آن وجود ندارد و در نتیجه موجب
نابودی قوم و سرزمین خود گشته اند. به بیانی
یکی از مهمترین دلایل نابودی فرعونیان عدم
تخصیص بهینه منابع و مصرف آن در بین اقشار
جامعه و نیل جامعه به نظام طبقاتی ثروتمند و
فقیر بوده است که این عامل بعلاوه سایر عوامل
ظلم متکبرانه، ارتشا و ... به نابودی آنها منجر
شده است.

■ (ب) مصرف مال در ارتشاء و فریب:

از دیگر مصادیق مصرف نادرست و
ناجاء، رشوه دادن است. ارتشاء سابقه ای دیرینه
در تاریخ بشریت دارد و همواره به ناامنی های
اقتصادی دامن زده است. ارتشاء در سازمان ها
و اثرات آن در اقتصاد کشورها مسئله ای است
که هزینه های پنهان زیادی را در برداشته و
سبب کاهش شاخص های عملکرد اقتصادی
از جمله کاهش سرمایه گذاری شده و اعتماد
اقتصادی - مالی و زمینه های فعالیت سازنده و
تولیدی را کاهش می دهد .

برای حفظ اقتصادی سالم و جلوگیری
از روشهای اقتصاد پنهان لازم است زمینه
های سلامت اقتصادی و فرهنگ آن در هر
اجتماع ایجاد شود. و این بدان معناست که با
افزایش ارتشا میزان سرمایه گذاری کمتر و رشد
اقتصادی کمتری اتفاق می افتد. در تایید این
عبارت قرآن کریم می فرماید :

(و لا تاكلوا
اموالکم بینکم
بالباطل و تدلوا
بها الی الحکام
لتاکلو فریقا من
اموال الناس
بالاثم و انتم
تعلمون .)

اموال یکدیگر را به ناشایست مخورید و آنرا
به رشوه به حاکمان ندهید ، تا بدان سبب
اموال گروهی دیگر را به ناحق بخورید و
شما خود می دانید .

■ (ج) مصرف مال در رفاه زدگی و تجمل
(اسراف و تبذیر)

از دیگر مصادیق سوء مصرف مال ، زیاده
روی و اسراف است. اسراف در دین مبین اسلام
به شدت مذمت شده است. اسراف در لغت به
معنی تجاوز و زیاده روی است. نابجا و بیهوده
تلف نمودن فرصت ها و موقعیت ها و اموال از
مصادیق اسراف است. در قرآن، برای استفاده از
نعمات خداوندی با در نظر گرفتن عدم اسراف
و در حد توان و امکانات چنین آمده است:

(قل من حرم زینة الله اخرج لعبادة
و الطیبات من الرزق قل هی للذین
امنوا فی الحیاه الدنیا خالصه یوم
القیامه...!)

بگو چه کسی لباسهایی را که خدا برای
بندگانش پدید آورده و خوردنیهای خوش
طعم را حرام کرده است ؟ بگو این چیزها
در این دنیا برای کسانی است که ایمان
آورده اند و در روز قیامت نیز خاص آنها
باشد .^۱

رفاه زدگی و اسراف در انسان ها موجب
می شود تا نه تنها خود اهل فساد و تباهی باشند
بلکه دیگران را به فساد بکشاند و در زمین افساد
و تباهی کنند^{۱۱} خداوند ، این الگوی مصرف را
نابهنجار و ضد اخلاقی و مذموم ارزیابی کرده
و به شدت پرهیز از آن را توصیه می نماید؛ زیرا
بنا بر آیات قرآن، این گونه تصرفات موجبات

فروپاشی جامعه و عذاب الهی و خسران آدمی می شود. همچنین آیات زیر نشان میدهد که اسراف تاجه حد نابخردانه و مذموم است.

﴿وَأَنْ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾؛

اسراف کاران از اصحاب آتش اند. ^{۱۲}

﴿كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ﴾؛

خداوند گمراه کننده مسرفین است. ^{۱۳}

﴿وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾

خداوند اسراف کنندگان را دوست نمی دارد. ^{۱۴}

﴿كُلُوا وَالشُّرْبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾؛

بخورید و بیاشامید ولی هرگز اسراف نوزید همانا خداوند اسراف کاران را دوست ندارد. ^{۱۵}

﴿كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾؛

چون زراعتها به ثمر رسیدند از آنها بخورید و در هنگام برداشت حق محرومان را نیز بپردازید. اسراف مکنید که خدا اسراف کاران را دوست نمی دارد. ^{۱۶}

و در ادامه آمده است:

﴿وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ * الَّذِينَ يَفْسُدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يَصْلِحُونَ﴾؛

فرمان این اسرافکاران را نپذیرید * اینان که به جای اصلاح در زمین فساد می کنند و اصلاح نمی کنند. ^{۱۷}

آیه اخیر به صراحت بیان می نماید که از الگو برداری از شخص مسرف باید دوری جست.

■ مصادیقی از مصرف بهینه :

الف) اعتدال و میانه روی :

اعتدال و میانه روی نیز نمونه دیگری از تخصیص بهینه منابع و دارایی ها است که در قرآن بدان اشاره می شود. در بیان اهمیت اعتدال و میانه روی در رفتار و اعمال اجتماعی و فردی نیز به این آیه اشاره می شود :

﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا﴾ ^{۱۸}

(و مومنان کسانی هستند که به هنگام انفاق اسراف نکرده و بخل هم نوزند بلکه احسان آنها در حد میانه و اعتدال است)

تامل و تدبر در آیات قرآنی ما را به این موضوع می رساند که اسراف و مصرف زیاده

از حد و بیجا، دارای مفاهیم و گستره وسیعی بوده و حیظه وسیعی از اعمال و رفتار ما را

در بر می گیرد. در قرآن کریم، مصرف زیاده از حد از سطح خرد و جزئی تا مسائل کلان و بزرگ، به وضوح تشریح و بیان شده و ما را

متوجه می سازد که از راه مصرف بیش از حد دست برداشته و به راه صرفه جویی و مصرف

بهینه اقدام نماییم و حتی تأکید می کند که مسرفین از رحمت و بخشش الهی مایوس

نشوند. قرآن و روایات اسلامی به وضوح نحوه و چگونگی و میزان مصرف و تعادل در داراییها

ی مالی و اخلاقی مسلمین را تشریح می کند و به ظرایف و لطافت های ویژه نیز دست می

یابد. در این ارتباط حضرت علی(ع) فرمودند :

زیاده روی و اسراف مکن زیرا بخشش اسراف کار مورد ستایش نیست و تنگدستی او هم مورد

ترحم واقع نمی شود. به بیانی بخشش و ترحم اسراف کار هم مذموم است و آورده شده است

که، میانه روی باعث پایداری نعمت می شود، امام موسی بن جعفر(ع) فرمودند: به کسی که در زندگی میانه روی و قناعت کند نعمت او باقی می ماند و آنکه با تبذیر و اسراف زندگی

کند، نعمتش از بین می رود.^{۱۹}

در جای دیگر امیر مومنان (ع) می فرماید:
هر چیزی بیشتر از اقتصاد (میان روی) اسراف
است.^{۲۰}

در سخنان گهربار ائمه اطهار (علیهم السلام) نیز به تعدد از زیاده روی و خروج از اعتدال، به عنوان عامل تباهی ثروت و از بین رفتن برکت و عامل ایجاد فقر و فلاکت یاد شده است. به همان نسبت که اسراف مذمت شده است

ب) قناعت و خود پسندگی :

قناعت پسندیده و ستودنی است . در فرهنگ اسلامی صفت قناعت از جمله صفات فاضله و اخلاق حسنه و از آن بعنوان وسیله ای که سعادت ابدی آدمی را به دنبال داشته است یاد شده است . قناعت موضوعی است تجربی و تثبیت یافته که با تعریف و ترویج آن توسط بزرگان و رهبران دینی و تاثیرات عالی آن در به دست آوردن فرصتهای بهینه و بهروزی انسان نمود یافته و با توصیه ها و آموزش های آن بزرگان همچنان نمود خواهد یافت. عینیت نیافتن فرهنگ و روحیه قناعت در جامعه و خانواده ، آسیب های خرد و کلان اجتماعی و نابودی منابع انسانی و مادی و معنوی را در پی خواهد داشت. امام باقر (ع) می فرماید : «هر که قناعت کند به آنچه که خدا به او می دهد، غنی ترین مردم است». رهبران و بزرگان دین با علم و شناسایی اصول و مفاهیم بهینه مصرف ، و با توجه به ایجاد و توسعه این فرهنگ و اندیشه در زندگی و آموزش آن به اقشار جامعه، افراد رابه ملکه نمودن این صفات برجسته انسانی تشویق نموده اند. از مهمترین این صفات آموختنی صفت قناعت و استفاده صحیح از منابع و داراییهای مادی و معنوی است. بر این اساس در می یابیم که در آموزه های دینی ما علاوه

بر اینکه مسئله قناعت و صرفه جویی یک عامل تأثیرگذار در جامعه به حساب می آید به ابعاد اجتماعی آن نیز پرداخته شده و بعنوان یک

فضیلت همواره مورد تشویق قرار گرفته است. اجتماع ما به دلیل پیوستگی و اثر پذیری و اثر گذاری بر یکدیگر ، و نیاز به همیاری و مشارکت در گریز از آسیب ها و تهدیدات طبیعی، انسانی و بین المللی به رعایت اصول مصرف بهینه و مقتصدانه ترغیب و تشویق می شود. این نگاه و طرز تفکر از بستر آموزش فردی و ذهنیت فردی به صورت ذهنیتی کلی و جمعی تبدیل شده و به صورت عرف و هنجار جامعه نمود می یابد و این چیزی نیست جز آموزه های آیات الهی قرآن کریم که خداوند با بیانی ساده به طرح آنها پرداخته است.

■ بهینه سازی مصرف و راه های مبارزه با سوء مصرف

با استفاده از ظرفیت های دینی عمومی و به دلیل پیوندهای عمیق مردم با قرآن کریم و احادیث معصومین (علیهم السلام)، زمینه برای ترغیب صرفه جویی و بهینه مصرف کردن وجود دارد. در حقیقت وقتی این پیوند های عمیق وجود دارند ارزشها نهادینه می شوند . نهادینه شدن یک ارزش به معنی یادگیری و فراهم شدن زمینه تغییر در فرد یا اجتماع است . پس به خوبی می تواند راهگشای حل مسائل اسراف و سوء مصرف باشد. گام بعدی ، استفاده از تجربیات پیشین و دانش قبلی است . در نظر داشتن این که در جوامع قبلی ، اسراف جامعه را به چه سمت و سوی کشیده است، راهنمای خوبی برای بهبود روشهای مصرف است . همچنین مشکلات زیست محیطی از جمله کم آبیهای موجود ، تا حدی به چگونگی

تخصیص و مصرف منابع آب(در سطح خرد و کلان) بستگی دارد. در واقع به کارگیری دقیق دستورات دینی چه از سوی تک تک افراد جامعه و چه از سوی مسئولین ذیربط، عامل اصلی و رهیافتی به سوی اثر بخش بودن روشها و دستورات در زمینه مصارف و منابع است.

آنگاه با موفقیت بسیاری در این زمینه روبرو هستیم، می توان خطاهای انسانی را در ۵ طبقه قرار داد:^{۲۳}

■ الف) خطاهای مربوط به فراموشی
آنی یا لغزشی،

■ ب) خطاهای مربوط به آموزش ضعیف
یا دستورالعمل ضعیف،

■ ج) خطا مربوط به فراتر بودن تکلیف
از توانایی ذهنی یا فیزیکی یک فرد، یا کلیه
افراد باشد،

■ د) خطاهای ناشی از تصمیم گیری
عمدی جهت عدم دنبال کردن دستورالعمل ها
یا تکنیک های پذیرفته شده،

■ ه) خطاهای ایجاد شده توسط تصمیم
گیران (مدیران).

اگر بتوانیم این خطاها را کاهش دهیم یا به صورت کامل از میان برداریم، در حقیقت میتوانیم به یک مدل ذهنی صحیح و قوی دست پیدا کنیم و به بهترین صورت با موضوع بهینه مصرف نمودن و درست مصرف نمودن روبرو شویم. قرآن در بخش های مختلفی به صراحت و ظرافت انواع این خطاها را بیان نموده و به انسان در هر مورد هشدار می دهد. به یاد داشته باشیم تنوع طلبی ها و زیاده خواهی ها، ما را از راه راست باز ندارد. درک طبیعت و ماهیت پویای فرایندهای مصرف در حیطه تئوری و عمل و کیفیت و کمیت مصرف و جنبه های اجتماعی مصرف به منظور موفقیت و رشد در چشم انداز دهه توسعه و پیشرفت حائز اهمیت است. برای آن که بتوانیم در سطح ملی و بین المللی توسعه و رشد داشته باشیم، لازم است به نقش حساس و با اهمیت آموزه های الهی توجه کرده و نیز باید شرایط و نیازمندی ها و فضای لازم برای مصرف صحیح و اصلاح

مصرف کردن، در معنای اقتصادی آن به مفهوم برداشت از منابع کمیابی است که انسان به آن نیاز دارد و با استفاده از آن بخشی از نیازهای خود و یا دیگران را فراهم می نماید. مصرف از لحاظ اقتصادی باید ارزش اثربخشی و کارابودن را داشته باشد و با این تعریف، در بطن مفهوم درست مصرف کردن مفهوم بهره وری نهاده شده است. تبذیر یا همان الگوی نادرست مصرف که در لغت به معنای ریخت و پاش است و از ریشه بذر گرفته شده است نشان از رفتاری دارد که در آن اموال و داراییها ی فرد یا گروه بی آنکه به درستی تعریف و تخصیص داده شود، مورد استفاده قرار گیرد و به صراحت در قرآن کریم مورد نکوهش قرار می گیرد؛(و حق خویشاوند و محرومان بینوا و در راه مانده را بده و مال خود را بپهوده و به گزاف مریز و میاش - تباه مکن - همانا ریخت و پاش کنندگان - کسانی که مال را به گزاف تباه می کنند - برادران شیطان ها هستند و شیطان خداوند خویش را ناسپاس است)^{۲۱}. اسراف نه تنها عامل مهم در دوری از محبت خداوند می شود بلکه موجب می شود خود و یا جامعه دچار نابودی گردد^{۲۲} مسأله اسراف و هدر دادن منابع در رفتار مصرفی، مسأله ای بنیادی است که ناشی از مدل های غلط ذهنی شکل یافته، خودخواهی های اخلاقی و درک سطحی از اقتصاد، در حال و آینده است. به یاد داشته باشیم؛ باید میزان خطاهای خود را در نحوه مصرف کاهش دهیم و این بستگی به مدل های ذهنی و آموزشی ما دارد و اگر بتوانیم به خوبی و با کیفیت بالا از آموزه های قرآنی استفاده کنیم

مصرف در موارد لازم را بشناسیم و عمل کنیم تا بتوانیم به مطلوبیت های لازم دست یابیم. موفقیت و حصول نتایج مطلوب، بستگی تام به فرهنگ سازی این موضوع در عرصه های گوناگون دارد. مصرف بهینه، فاکتوری است که می تواند زمینه رفاه و توسعه را در آینده ایجاد نماید و این در صورتی است که فرهنگ سازی های لازم در زمینه آن صورت گرفته و نقش تعلیمات الهی در تمامی بخش ها به خوبی درک شده و به کار گرفته شود.

■ نتیجه گیری :

قرآن روشنگر راه انسان ، و راهگشای مسائل مادی و معنوی به صراحت و دقت و با بیان ظرایف خاص در هر مورد ما را به استفاده صحیح از منابع معنوی ، مالی و ... رهنمون می سازد. در قرآن کریم به خوبی نشانه های مصرف نابجا و عواقب آن تشریح شده است و راهگشای بسیار بزرگی در حل مسائل و مشکلات از این دست است. میتوان ضمن استفاده از الگوهای متعالی و آسان و نمونه های عملی ، در سال جاری رویکرد پرهیز از اسراف و اصلاح الگوی مصرف را در فعالیت های خود مورد توجه قرار داد. موضوع صرفه جویی به قدری در اسلام اهمیت دارد که علمای اخلاق تأکید می کنند سزاوار است مؤمن در امور مباح هم سعی بر عدم اسراف داشته باشد. لغات، مفاهیم و نگرش متعالی قرآن می تواند ما را به سرچشمه مقصود برساند .

- ◆
- ۱- سوره اعراف آیه ۸۵ و سوره هود آیات ۸۴ تا ۸۶
 - ۲- سوره اعراف آیه ۸۵ و شعراء آیات ۱۷۷ تا ۱۸۳ و سوره یوسف (ع) آیات ۴۷ تا ۵۵
 - ۳- سوره بقره آیه ۲۰۱ و سوره نساء آیه ۱۳۳ ؛
 - ۴- سوره قصص، آیه ۷۷
 - ۵- سوره عبس آیه ۲۴
 - ۶- ابراهیمی ، محمد حسین ، اقتصاد در قرآن ، قم ، نشر تبلیفات اسلامی ، ۱۳۷۵ ، ص ۱۲۰
 - ۷- سوره بقره آیه ۱۶۸
 - ۸- سوره فجر آیات ۱۰ تا ۱۲
 - ۹- سوره بقره آیه ۱۸۸
 - ۱۰- ابراهیمی ، محمد حسین ، اقتصاد در قرآن ، قم ، نشر تبلیفات اسلامی ، ۱۳۷۵ ، ص ۱۲۶
 - ۱۱- سوره قصص آیات ۷۶ تا ۸۳
 - ۱۲- سوره غافر، آیه ۴۳
 - ۱۳- سوره غافر آیه ۳۴
 - ۱۴- سوره انعام ، آیه ۱۴۱
 - ۱۵- سوره اعراف ، آیه ۳۱
 - ۱۶- سوره انعام ، آیه ۱۴۱
 - ۱۷- سوره شعراء ، آیات ۱۵۲ و ۱۵۱
 - ۱۸- سوره فرقان ، آیه ۶۷
 - ۱۹- ابن شعبه حرانی ، تحف العقول ، موسسه اعلی ، بیروت ، ص ۳۰۱
 - ۲۰- شهیدی سید جعفر ، ترجمه نهج البلاغه ، کامات قضا امیرالمؤمنین علی (ع) ، ص ۱۷۱
 - ۲۱- سوره اسرا ، آیات ۲۶ و ۲۷
 - ۲۲- سوره یس ، آیات ۱۳ و ۱۹
 - ۲۳- سایت تبیان، موضوع لگویی مصرف در قرآن مورخه ۸۸/۲/۲۰

شپوهنځي ښارگانو علوم انساني و مطالعات فرېنجي
پر تال جامع علوم انساني